

DE EERSTE VROUWEN IN DE NEDERLANDSE POLITIEK (1917-1927)

De eerste voorbereidingen voor de gemeenteraadsverkiezingen in 2026 zijn in volle gang. Inmiddels is het iets meer dan honderd jaar geleden sinds de **eerste vrouwelijke volksvertegenwoordigers** hun entree maakten. Dat gebeurde niet alleen in het parlement, maar ook in de Provinciale Staten en in de gemeenteraden. Wie die eerste vrouwen eigenlijk waren, is lang onbekend gebleven. Dr. Margit van der Steen ging op zoek naar die eerste vrouwelijke volksvertegenwoordigers en dook in de boeiende levens van deze ‘ware wonderdieren’.

Tekst | Margit van der Steen

Foto | fotocollectie Jan de Roos, Nationaal Archief

Niet slechts een enkeling, maar honderden vrouwen bleken in het begin van de twintigste eeuw politieke ambities te koesteren. Ze hadden hoge verwachtingen van het kiesrecht. Via de politiek hoopten ze de achtergestelde positie van vrouwen te kunnen verbeteren. Er was heel wat om voor te vechten. Meisjes genoten minder onderwijs dan jongens. Veel beroepen waren voor vrouwen ontoegankelijk en ze kregen minder betaald dan mannen voor hetzelfde werk. Eenmaal getrouwd moesten ze hun man gehoorzamen en waren ze handelingsonbekwaam. Moeders hadden zelfs geen zeggenschap over hun eigen kinderen. Door middel van nieuwe wetten en regels moest hier verandering in komen. Niet voor niets trok de vrouwenkiesrechtbewe-

ging in het hele land, tot in de kleinste dorpen aan toe, veel aanhang.

Na decennia van strijd was in 1919 het algemeen vrouwenkiesrecht gerealiseerd. Vrouwen mochten vanaf dat moment naar de stembus. Twee jaar eerder al hadden ze het recht verworven zich kandidaat te stellen als volksvertegenwoordiger. De eerste vrouw die hier gebruik van kon maken, was het Tweede Kamerlid Suze Groeneweg. Zij geniet nog wel enige bekendheid. Maar wie waren eigenlijk degenen die in de gemeenteraden waren gekozen? En met hoeveel vrouwen waren ze? En wat wisten ze te bereiken?

De eerste vrouwen in de gemeenteraden

In 1919 vonden de verkiezingen plaats voor de gemeenteraden met een novum: vrouwelijke kandidaten. De verkiezingen vonden nog niet op een en dezelfde dag plaats, maar veelal op een dag in mei. Naast de tientallen die zich eerder voor de Tweede Kamer en de Provinciale Staten hadden gekandideerd, bleken ruim 200 vrouwen interesse te hebben voor het lokale bestuur. Van deze 200 wisten er in ieder geval 109 in de raad te komen. Sommigen stroomden later in of eerder uit in die termijn (1919-1923). Al deze vrouwen waren dus door mannen waren gekozen, want vrouwen mochten nog niet naar de stembus. Hier lichten we er een paar uit:

*Johanna Maria
Hendriks-
Buiteman*

In mei 1919 kwam Johanna Maria Hendriks-Buiteman in de raad voor de sociaaldemocraten in Gennep. Zij was de dochter van een slager in Den Haag en het tweede kind uit een gezin van dertien. Direct na de lagere school moest ze gaan werken als dienstbode. Na haar huwelijk met metaalbewerker Johan Hendriks verhuisde ze naar Limburg vanwege zijn baan. Ze kreeg een dochter en werd politiek actief. Dit leidde ertoe dat de jonge moeder in mei 1919 een van de eerste vrouwelijke volksvertegenwoordigers werd. Hendriks-Buiteman had weinig opleiding genoten, maar mede dankzij de scholing en vorming die de sociaal-democratische partij aanbod, kon ze zich toch verder ontwikkelen. Johanna Maria Hendriks-Buiteman was niet de

enige voormalige dienstbode die het tot raadslid bracht. Dat gold ook voor Elisabeth Koeten-Ooms uit Schiedam. Meerdere vrouwen, die maar een paar jaar lagere school hadden gevolgd, kwamen al direct in de gemeenteraden van Zwolle, Rotterdam en Den Haag.

Tijdens die eerste termijn waren er al twee vrouwelijke wethouders. Naast Anna Hofman-Poot in Oostzaan was dit Stiena Ruypers-Erens in het Limburgse Valkenburg. Stiena Ruypers-Erens kwam uit een politieke familie en had haar eigen lokale katholieke politieke partij opgezet. Ze zette zichzelf boven aan de lijst, haar man kwam op de tweede plek. Nadat ze in 1919 was gekozen en wethouder was geworden, volgde een jaar later

ook haar benoeming tot locoburgemeester. Dit was eens te meer bijzonder omdat vrouwen tot 1931 uitgesloten waren van het burgemeestersambt. Nadat in 1923 een einde kwam aan het wethouderschap, ging Stiena Ruypers-Erens in 1927 verder als onafhankelijk kandidaat. Opnieuw bracht ze het tot wethouder en locoburgemeester.

Naast lokale partijen waren er ook landelijke partijen. In 1919 werden al enkele vrouwen lijsttrekker van een lokale afdeling van een landelijke partij. In Delft bijvoorbeeld werd de eerste vrouwelijke ingenieur in Nederland, ing. Maria Elisabeth-Bes, lijsttrekker van de Vrijzinnig Democratische Bond. Deze partij is te vergelijken is met de huidige D'66.

Een aantal vrouwen vervulde dubbel-functies. Carry Pothuis-Smit bijvoorbeeld, was de eerste vrouw in de Eerste Kamer en ze maakte deel uit van de hoofdstedelijke gemeenteraad. De combinatie gemeenteraad en Provinciale Staten kwam ook voor. In Almelo kwam Gaatske Adriana Leendertz-Ladenius in de raad, maar in 1919 werd zij eveneens gekozen voor de Provinciale Staten in Overijssel. Toen deed zich een opmerkelijk situatie voor. Het stemrecht van vrouwen trad officieel in werking op 28 september 1919. Maar aangezien de statenleden de leden van de Eerste Kamer mochten kiezen, mocht Gaatske Adriana Leendertz-Ladenius al op 8 juli meestemmen voor de Eerste Kamer. Dat deed zij samen met nog veertien andere vrouwen uit de Provinciale Staten. Zij maakten dus al gebruik van het actieve kiesrecht voordat dit officieel in werking was getreden.

Opvallend was dat vrouwen die voor het eerst in de gemeenteraad kwamen, meestal waren getrouwd en vaak kinderen hadden. Dat was bijzonder, omdat velen meenden dat getrouwde vrouwen thuis moesten blijven om voor het huishouden, hun man en eventuele kinderen te zorgen. Er waren zelfs beroepsverboden voor gehuwde vrouwen.

Juridisch gezien waren getrouwde vrouwen handelingsonbekwaam: niet gerechtigd om een zelf een eigen bedrijf te beginnen of een paspoort aan te vragen. Pas in 1956 zou dat veranderen. Toch konden deze vrouwen nu een functie in het publieke domein vervullen en besluiten nemen, terwijl ze in juridische zin personae miserabilis waren. Zij moesten hun man gehoorzamen, terwijl ze in de politiek beslissingen namen die een hele gemeente, of zelfs het gehele land aangingen.

Met de komst van vrouwen in de gemeenteraden werd het geluid gehoord van een heel nieuwe groep burgers, huisvrouwen. De betekenis daarvan bracht de eerste vrouw in de Eerste Kamer, Carry Pothuis-Smit, zo onder woorden:

Ing. Marie Bes

'Laat niemand meer zeggen met wat hautaine minachting: wat betekende dat vrouwenkiesrecht eigenlijk, welke vrouwen gaven daar wat om? Want het was het nieuwe geluid, dat gehoord werd: de vrouw, de gewone huisvrouw, om wie nooit iemand in 't bijzonder dacht bij de bespreking der openbare zaken, zij vroeg om de dingen, die zij ontbeerde voor zich en haar gezin.'

In gemeenten wisten vrouwen nieuwe onderwerpen te agenderen. Dit waren thema's waar mannen eerder vrijwel geen oog voor hadden gehad. Voorbeelden waren een betere kraamzorg, nijverheidsonderwijs voor meisjes en bovenal kindzorg. Als er een punt was waar vrouwen het verschil maakten, dan ging het om de belangen van kinderen: van consultatiebureaus voor

zuigelingen, schoolartsen, schoolvoeding, speeltuinen tot schoolkleding.

Nu we binnenkort weer naar de stembus mogen om nieuwe leden van de gemeenteraad te kiezen, is het goed te realiseren dat alle klachten over het functioneren van het lokale bestuur ten spijt, die lokale democratie ook in staat is vernieuwing te realiseren en

het geluid kan laten doorklinken van groepen burgers die voorheen niet werden gehoord.

Vrouwen mogen burgemeester worden

Niet alleen in het lokale bestuur maakten vrouwelijke politici zich sterk om de levens van vrouwen te verbeteren. Ook in het parlement zetten zij zich in voor gelijke rechten voor mannen en vrouwen. Een van de kwesties die al snel werd opgepakt door de eerste vrouwelijke Kamerleden, was de uitsluiting van vrouwen uit het burgemeestersambt. Vooral de parlementariër Johanna Westerman maakte zich sterk om de Gemeentewet op dit punt te veranderen. Een vrouwelijke burgemeester riep zeker in katholieke en protestantse kringen veel weerstand op. Als burgemeester zou ze leiding moeten geven aan de brandweer en de politie en dat werd problematisch geacht. Het scherpst verwoordde dominee Henri Kersten van de SGP zijn weerszin:

‘De geëmancipeerde vrouw is geen vrouw meer. Zij is een soort manwif geworden. En zo goed als een verwifde man verachtelijk is, is ook zulk een geëmancipeerd manwif een verachting’.

Over deze kwestie liepen de gemoe-
deren hoog op en de kwestie sleepte
zich jaren voort. In 1929 kwam de zaak
weer op de agenda van de Tweede
Kamer. Die bleek zo verdeeld dat een
hoofdelijke stemming nodig was, maar
die pakte goed uit. De katholieke en
protestantse partijen waren tegen
geweest. Maar in weerwil van de
partijdiscipline, hadden de vrouwelijke
confessionele Kamerleden vóór de
openstelling van het burgemeester-
sambt voor vrouwen gestemd. Een
jaar later, op 27 mei 1930, kwam het
wetsontwerp tot herziening van de

Gemeentewet als geheel in stemming
en werd de wet aangenomen. De
Eerste Kamer keurde het wetsontwerp
goed op 30 januari 1931. Vanaf dat
moment mochten vrouwen burgemees-
ter, gemeenteontvanger, ambtenaar
van de burgerlijke stand en gemeente-
secretaris worden. Toch duurde het
nog tot 1947 voordat Truus
Smulders-Beliën van deze wet gebruik
maakte en tot burgemeester van
Oost, West- en Middelbeers werd
benoemd. Maar ondertussen was
Stiena Ruijpers-Erens in 1920 al tot
locoburgemeester benoemd, waarbij

ze de bevoegdheid had de burgemees-
ter te vervangen

‘ware wonderdieren’

De eerste vrouwen in de politiek moes-
ten heel wat obstakels overwinnen.
Een warm welkom zat er vaak niet in.
Ook het publiek moest wennen aan de
nieuwigheid van vrouwen in de politiek.
Als ‘ware wonderdieren’ werden ze
bekeken, aldus een journalist. Begin
volgend jaar verschijnt het boek van
Margit van der Steen met heel veel
meer over de boeiende levens van
deze eerste vrouwen. ■

Truus Smulders met keten
Stichting Spaarnestad

Dr. Margit van der Steen

is historicus en als gastonderzoeker
verbonden aan het KNAW Huygens Instituut
voor Nederlandse Geschiedenis en Cultuur
en aan Atria, Kennisinstituut voor Emancipatie
en Vrouwengeschiedenis. Zij publiceert over
politieke geschiedenis, gendergeschiedenis
en de biografie.

Voorjaar 2026 verschijnt haar boek
‘ware wonderdieren’. De eerste vrouwen in de
Nederlandse politiek (1917-1927).